

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЗВЕСТИЯ НА ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
Книга XXXV

НАЗВАНИЯ НА ЖЕНСКИТЕ ПРИЧЕСКИ И ЗАБРАЖДАНЯ В РОДОПИТЕ¹

Елена Каневска-Николова, Симеон Маринов
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян

NAMES OF WOMEN'S HAIRSTYLES AND HEADSCARVES IN THE RHODOPE

Elena Kanevska-Nikolova, Simeon Marinov
Plovdiv University "Paisii Hilendarski", Smolyan Filial

Резюме. В изследването се представя терминологията, свързана с женските прически и забраждания в Родопите, ексцерпирана от различни етнографски, краеведски и диалектоложки изследвания. Анализират се названията на женските прически, предимно разновидностите при сплитането, както и видовете забрадки и украси при сплитането и забраждането. Наблюдава се терминологично единство при редица названия на женските прически и забраждания, характерни за двете професионални групи, като в същото време е налице многообразие при техните разновидности, назовани с терминологични словосъчетания. Някои от термините се характеризират с полисемия, синонимия и преносност (на основата на метафоричния и метонимичния пренос), основен словообразователен модел е афиксалният. Прави се характеристика на ексцерпирания материал и откъм произход – делът на домашната лексика при названията на прическите, забражданията (подложките и забрадките) и техните украшения.

Ключови думи: родопска носия, женски прически и забраждания, диалектни названия

Abstract. The study presents the terminology related to women's hairstyles and headscarves in the Rhodope area, excerpted from various ethnographic, regional history and dialectological studies. The names of women's hairstyles are analyzed, mainly the varieties in braiding, as well as the types of scarves and decorations in braiding and headscarves. Terminological unity is observed in a number of names of women's hairstyles and headscarves,

¹ Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0): <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>.

characteristic of the two confessional groups, while at the same time there is diversity in their varieties, named with terminological phrases. Many terms are characterized by polysemy, synonymy and transferability (based on metaphorical and metonymic transmission), as the main word-forming model is the affixal. The excerpted material is also characterized by origin – the share of home vocabulary in the names of hairstyles, headscarves (pads and scarves) and their ornaments.

Keywords: Rhodope folk clothing, women's hairstyles and headscarves, dialect names

Целта на изследването е да се представи и анализира терминологията, свързана с женските прически и забраждания в Родопската област. Планинският характер и изолираността на изследваната област са благоприятствали запазването на старинни черти и образци в женския традиционен костюм за по-дълго време (за разлика от полските райони). Това е характерно и за горните и връхните дрехи, чиито названия в родопското народно облекло са обект на изследване в друга наша публикация (Каневска-Николова, Маринов/Kanevska-Nikolova, Marinov 2021).

Терминологията, свързана с женските прически и забраждането в родопската носия (151 названия), е ексцерпирана от етнографските изследвания на Хр. Вакарелски (Вакарелски/Vakarelski 1935), М. Велева (Велева/Veleva 1969), Г. Кръстева-Ножарова (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969), Ан. Примовски (Примовски/Primovski 1973), М. Николчовска (Николчовска/Nikolchovska 1979), М. Райкова (Райкова/Raykova 1976, 1981, 2002, 2007), както и от краеведските изследвания на В. Дечев (Дечев/Dechev 1928), д-р Г. Ташев (Ташев/Tashev 1966), К. Канев (Канев/Kanev 1975), О. Иванов, М. Иванова (Иванов, Иванова/Ivanov, Ivanova 2016)² и от „Родопски речник“ на Т. Стойчев (Стойчев/Stoychev 1965–1970. 1983).

В българската народна култура косата е натоварена с множество вярвания. Тя е връзката между този и отвъдния свят, с вида на сплитането жената „се общава към социума или към отвъдния свят“ (Ганева/Ganeva 2003: 127). Женските коси притежават магична сила, която има своето положително и отрицателно въздействие. Откритите, свободно пуснати, разпилени коси са присъщи на нечистите сили, демоничните същества, на представителките на отвъдния свят (Георгиева/Georgieva 1993: 145 и сл.). Смятало се, че появата на жена в такъв вид е нещо извънредно и вещае болести и природни бедствия. Обичаят със сплитането и покриването на косите имал за цел да „укроти“ тези сили и същевременно показвал мястото на жената в социалната йерархия³. „Традицион-

² Ударенията на думите, извлечени от този източник, са поставени след проведени интервюта с информатори от с. Старцево, Златоградско.

³ Р. Ганева разглежда пет групи женски прически и забраждания с оглед на тяхната социална значимост – на подевки, на моми, на годеници, на невести и възрастни жени. „Прическите и забражданията фиксират социалните роли на групите“ (Ганева/Ganeva 2000: 53; 2003: 125 и сл.).

та пола. Срещаме ги преимуществено у народите от Централна Азия, Поволжието, Памир, Хималаите, Индия (Кашмир), Китай. Масовото разпространение на тази прическа по българските земи говори за нейния старинен произход. Възможно е тя да е местна, традиционна, наследена от траките (има догадки за подобни прически у тях⁷), или да е източен обичай, навлязъл с идването на прабългарите по тези земи.

Интересно сведение дават Г. Кръстева-Ножарова и М. Райкова за прическа, изчезнала в началото на ХХ в. в повечето селища в Девинско, но съхранена в с. Брезе – на *кодри* ‘късо отрязана коса над ушите’ и на *бисерчък*, *бисере* ‘късо отрязана коса върху челото’ (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 134; Райкова/Raykova 1976: 217). И за други региони на България е характерна прическа с отрязването на косата около ушите, над очите и на челото⁸. Допълнителни елементи към местни прически в Източните Родопи, предимно на българските мюсюлманки, са т.нар. *кръкми*, къдри над челото, дългите странични *сколѹфи*, *сколѹди*, *цалѹфи*, свързани със сватбени обреди (Велева/Velleva 1969: 90) – и те се срещат в много други области на страната.

Женската прическа и забраждане в двете конфесионални групи (християни и мюсюлмани), „макар и показатели за обществено положение, не се различават в основни черти помежду си“, особено в детска и старческа възраст (Велева/Velleva 1969: 87) – детската прическа е с по-голям брой плитки от старческата – *зãплетьци*, *плетѣнчета*, от двете страни на главата, които постепенно се събират на тила в общ *плетѣн*, *плетѣк*. Венчалното забраждане също показва общност в женския костюм и „това е особено важен показател, тъй като старите първични форми се запазват най-продължително време в обредното облекло“ (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 145). В традиционната българска култура откритата коса се приема като отличителен знак на моминство, символ на свободата на девойките, докато „забрадката е главният белег за невестинство у българите“ (Велева/Velleva 1969: 94); „белег на приобщаването ѝ към новото семейство, към мъжовия род и подчиненото ѝ положение спрямо него. Покриването на косите, както и промените в структурата на облеклото, са знаци, маркиращи новия социален статус на жената – преминаването ѝ в друга социално-възрастова група“ (Комитска/Komitska 2020: 338). Представяйки забулването на невестата в българските земи, Хр. Вакарелски посочва, че в Рупчоско (с. Орехово) прекриват главата на невестата със „ситен червен плат“ до гърдите, в с. Стойките, Смолянско, върху ръченика поставят червен плат във вид на качулка, „дълъг до лъжичните ребра и наричан *прѣкрив*“, а в с. Смилян, Смолянско, след копринената кърпа *махрамѡ*

⁷ „...не е изключено това да е тип прическа, при която косата, сплетена на множество плитки, се прибира отзад в нещо като „косичник“, скрепен с метални украси“ (Георгиева и кол./Georgieva i kol. 1999: 120).

⁸ Прическата с бретон на челото е позната почти до средата на ХХ в. в Мариово и в някои села на Софийско, Хасковско, Старозагорско, Харманлийско и Първомайско (Комитска/Komitska 2020: 337).

слагат друг червен плат, покриващ лицето на невестата българка мюсюлманка (Вакарелски/Vakarelski 1935: 99).

Покриването на женската коса е познато още от дълбока древност. Като обединяващ елемент в родопския женски костюм кърпата към забраждането стои наравно с мендиля, с престилката (Велева/Veleva 1969: 90). Забраждането в Смолянско се осъществявало с помощта на червена полусферична филцова шапка, изпълняваща ролята на подложка, и квадратна двуплата забрадка, наречена *тестемелъ*, с бордюр от ивици⁹ в преобладаващо червен цвят (Райкова/Raykova 2007: 55). И в Източните Родопи това е най-разпространеният вид кърпа, приготвена от бяло платно със сноп от разноцветни ивици по краищата. *Кенареният тъстемелъ* е домашно тъкана, дълга до полите бяла кърпа за глава с червени ивици по краищата, която в миналото са носели родопчанки в Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Девинско (Стойчев/Stoychev 1965: 184)¹⁰. З. Барболова съобщава за *бял тестемелъ* – дълга до полите бяла, памучна, домашно тъкана кърпа с копринени краища, която се носела от възрастни жени, и *кичен тестемелъ* – украсен с „кичилки“ ‘ресни’ (Барболова/Barbolova 2006: 41, 44; вж. и Стойчев/Stoychev 1965: 186). *Чембърът / чумбърът*¹¹ (червената вълнена квадратна забрадка, върху която е премятан тестемелът), „макар и спорядично, се запазва като единствена забрадка в облеклото на възрастните жени до началото на XX в.“ (Райкова/Raykova 2007: 61). Носенето на фес под забрадката също е било разпространено сред българките християнки в Смолянско¹² и Западните Родопи, като разликата е била само в забулването с яшмака при българките мюсюлманки. В началото на XX в. *яшмакът* или *тюлбѐнът* започват да изместват старата кенарена кърпа. Яшмакът е „най-разпространеният вид забрадка, който се носи всекидневно и повсеместно“ от жените мюсюлманки от всички възрасти (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 135). *Шареният яшмак* е украсен със стилизирани растителни мотиви, везани с разноцветни памучни конци (носи се от момите и младите жени), а *капченият тюлбѐн* е бяла памучна моминска и невестинска забрадка с „капки“ от дебел бял памук. *Кушмакът* (домашно тъкана памучна забрадка) заменя вълнената кърпа на разноцветни ивици или квадрати (при студено време се носи върху яшмака).

⁹ „Колоритната система на декоративния бордюр е знак за селищна принадлежност и социално-възрастов статус на носителката...“ (Райкова/Raykova 2007: 61).

¹⁰ В „Речник на народната духовна култура на българите“ е цитирано значението, което дава Н. Геров – „голяма кърпа за глава, с която невестата дарява свекърва си“ (Барболова/Barbolova, Симеонова/Simeonova, Китанова/Kitanova, Мутафчиева/Mutafchieva, Легурска/Legurska 2018: 414). В Родопите бъдещата невеста дарява момковата майка вечерта срещу сватбата с две червени кърпи, които се наричат *пѐдбулки* (вж. речника в приложението).

¹¹ Ареалът на разпространение на това название на забрадка извън Родопите е твърде широк (вж. Барболова/Barbolova, Симеонова/Simeonova, Китанова/Kitanova, Мутафчиева/Mutafchieva, Легурска/Legurska 2018: 456–457).

¹² Според сведенията на К. Канев „първо на главата се надявал сърмалъ фес, обточен с черна коприна или плат“ (Канев/Kanev 1975: 637).

И при него е налице терминологично описателно многообразие при разновидностите: *юнен кушак* или *юнена опаска* – празнична квадратна кърпа от тънка вълнена фабрична материя във винен, жълт, „зехтѐн“ цвят; *пау̀ньов кушак* – с украса пау̀ньови пера по цялата кърпа. В Западните Родопи за най-старинна забрадка се смята кенарената кърпа, известна под името *ф̀ута*, която се шиела от два плата (лѝсти) от домашна бяла памучна тъкан с червени кенари. Жените в Източните Родопи носели *скѐпа* – червена за младите невести и черна за възрастните жени кърпа, с която увивали и подчертавали своеобразния рог от събрана върху темето коса (Велева/Veleva 1969: 90; Николова/Nikolova 2010: 504). М. Николова посочва, че в Западните Родопи (с. Кочан, Благоевградско) една част от женското забраждане се нарича *ск̀апа*, и открива паралели при названия на забраждания у някои тюркоезични народи в Средна Азия¹³.

Старинните женски прически и забраждания започват да се изоставят по-рано от българките християнки поради по-голямата консервативност при другата конфесионална група. Естествената сложна прическа се заменя с изкуствена плитка от вълнена прежда. Към края на XIX в. тестемелът започва да се заменя от обикновена фабрична вносна кърпа (вълнена или копринена). Копринените забрадки са характерни за празничния костюм и са белег на промяната в семейното положение. Освен кърпата за забраждане, имало и по-малка кърпа, която се прегъвала по диагонал и се запъхвала в пояса отдясно или по основата на получения триъгълник, чиито два края оставали да висят отстрани – тя заместила домашно тъканата *̀вична к̀ольченица* (Райкова/Raykova 2007: 55). При забраждането се наблюдава отражение както на семейното положение на жената, така и на възрастта: „момѝ се премятат, а невести се б̀улят“, ако пък жената свали тестемеля, означава, че не обича мъжа си или е недоволна от брака (Велева/Veleva 1969: 94).

„Родопчанки създават и своеобразно забраждане, известно под названието „родопска забрадка“, характерно за което е покриване високо на темето на главата и събиране на краищата на кърпата на тила, оставени свободно да висят“ (Велева/Veleva 1969: 94). В някои селища това забраждане, известно още като *зак̀утляне*, се възприема и от българките мюсюлманки. Т. Стойчев е регистрирал и друг вид забраждане в Смолянско – *прик̀утлене* ‘връзване на дълга кърпа на врата на девойки и жени’ (Стойчев 1983: 334).

Моминският празничен костюм на преселнички от с. Манастир, Гюмюрджинско, се състои от две забрадки (прикрепени с помощта на метален подбрадник или с метален накит с монети и синджирчета, наричан *треп̀ушка*) – долната е *ск̀п чумбѐр*¹⁴, прегъната по диагонал и праметната над сплетената на две плитки коса, а горната – *стр̀унка*, бяла, обградена с червен бордюр от вълнен плат. Женският празничен костюм на преселнички от с. Манастир, Гюмюрджинско, включва бяла, домашно тъкана забрадка (до края на XIX в. под

¹³ Вж. по-подробно Николова/Nikolova 2010: 504–505.

¹⁴ В Дедеагачко се е носел черен чембер, при българките християнки в Западните Родопи и в Смолянско – с червен цвят.

забрадката, наречена *тестемёл*, се носела *капа* – малка, червена, обнизана с монети и прикрепена с метален подбрадник).

Част от названията на прическите и елементите на забраждането в Родопите се срещат с различни **фонетични варианти**: *байница* / *баница*, *залуф* / *зулуф*, *кесерия* / *кисерия*, *кодри* / *къдри*, *кратми* / *кръкми*, *кушак* / *кушек*, *мумия* / *момия*, *подбрадник* / *подбраник*, *пръкриф* / *прикриф*, *сколуфи* / *сколуди* / *цалуфи*, *струнка* / *срунка*, *тепелик* / *тепелък*, *тюльбён* / *дюлбён* / *тюлбё* / *чюлбё*, *чембёр* / *чумбёр*, *яшмак* / *ишмак*. Термините *забулка* и *забулка*, *наплетничкове* и *наплетничкове*, *опаска* и *опаска* в Девинско (ЗР), както и *правец*, *правец* (Гоцеделчевско, Смолянско и Ксантийско) са акцентни варианти (омографи).

По-голям е делът на названията на прическите и елементите на забраждането в женския родопски костюм, които са с **домашен произход и прозрачна семантика** – повечето са сродни (с еднакъв корен) или са образувани с едни и същи префикси или суфикси: *байник* и *байница* (от *бая*, *баене* против уроки, образувани със суфикси *-ник* и *-ница*); *бисере*, *бисерчък* (от *бисер* – първото вероятно е плурална форма, а второто е образувано със суфикс *-чек* за умалителност); *забульване*, *забулка*, *подбулка* (от *було*, образувани префиксално-суфиксално чрез префикси *за-* и *под-* и суфикси *-не* и *-к*); *кол*, *кольче* (дълга сребърна игла, наподобяваща кол, колче – със суфикс *-че*); *заплетъци*, *наплетничкове*, *наплетничка*, *наплетка*, *плетён*, *плетенка*, *плетенчета*, *плетък*, *плитка* и *плити* (от *плетя* – първите две са образувани префиксално-суфиксално чрез акцентогенните префикси *за-* и *на-* и суфикси *-ък* и *-нич-к*, останалите – със суфикси *-ен*, *-ен-к*, *-ен-че*, *-ък*, *-к*, като при последните две е налице промяна на коренната гласна); *подбрадник* и *пръзбрадник* (от *брада* – префиксално-суфиксално чрез акцентогенните префикси *под-* и *пръз-* и суфикс *-ник*); *покрипка* (от *покривам* с отмет на ударението и суфикс *-к*); *правец* / *правец* (прав път в прическа на жена – със суфикс *-ец*); *превес*, *пренизи* (от *вися* и *нижа*, префиксално – *пръ-*), *пръкрив* и *пръкрива* (усечени варианти на гл. *пръкривам* с отмет на ударението), *пряшипка* (от *ишия*, префикс *пря-* или от *прешивам* със суфикс *-к*), *ръченик* и *ръчинки* (от *ръка*, със суфикси *-ен-ик*, *-ин-к*), *тръпка* и *трепушка*, *трепушчев* (от *трептя* – със суфикси *-к*, *-уш-к*, *-уш-ч-ев*), *иглица* (от *игла* – със суфикс *-иц*), *мартеница* (от *март* – със суфикси *-ен-иц*), *момичка* (от *мома* – със суфикси *-ич-к*), *струнка* (от *струна* – със суфикс *-к*), *ушник* (от *ухо* – със суфикс *-ник*), *шъпчинка* (от *шапка* – със суфикси *-ин-к*). Част от тези названия са умалителни имена – *бисерчък*, *кольче*, *кукувичка*, *рунка*, *ръчинки*, *иглица*, *момичка*, *струнка*, *трепушка*, *шъпчинка*, което е отражение на една от характерните особености на родопските говори, а именно умалителността. При термините *байник*, *байница* / *баница*, *курешица* ‘курешка’, *качул*, *кол* и *кольче*, *кукуда* ‘юмрук’, *момичка*, *тръпка* и *трепушка*, *решетка*, *сито* е налице преносност – на основата на метафоричния пренос, а при термините *кольченица*, *подбрадник* и *пръзбрадник*, *ръченик* – на основата на метонимичния пренос (по мястото – на кълката, под брадата, върху ръцете).

Названията на прическите са местни, с домашен произход (само три са ориентализми, проникнали вероятно чрез турски), при украшенията домашната лексика е два пъти повече от заемките (предимно ориентализми), а при

терминологията, свързана със забражданията (подложките и забрадките), се наблюдава лек превес на лексемите с чужд произход (преимуществено персийски, арабски и турски и само няколко гръцки и италиански). Някои заемки са морфологично адаптирани (*рӯпове, тѝпаве, юненица*), така че могат да бъдат определени като хибриди.

Редица лексеми или техните етимони имат еквиваленти в славянските езици¹⁵: *бáйник, бáйница* (от *бая* – БЕР-1: 38), *игли́ца* (от *игла* – БЕР-2: 6), *калта̀к* (БЕР-2: 175), *ки́чка* (БЕР-2: 405), *ко̀дри / къ̀дри* (БЕР-3: 182), *коза̀нка* (от *коза* – БЕР-2: 523), *кол, ко̀льче* (БЕР-2: 544), *ко̀ситник* (от *коса* – БЕР-2: 655), *ко̀льченица* (от *ко̀лка* 'кълка' – БЕР-3: 190), *ко̀рна* (БЕР-3: 216), *куша̀к / кушѐк* (БЕР-3: 173; Фасмер-2: 439), *ля̀са* (БЕР-3: 368), *момичка* (от *мома* – БЕР-4: 226), *о̀паска* (от *опаша* – БЕР-4: 896), *пене́зѐ* (БЕР-5: 151–152), *плетѐн, плетѐнка, плетѐнчета* (БЕР-5: 346), *плѝти, плѝтка, плѝчица* (от итеративната основа *плит-* на *плета* – БЕР-5: 345, 354), *по̀дбра̀дник* (БЕР-5: 435), *по̀крифка, прѐкриф / прѝкриф, прѐкрива, прѝкрифка* (от *крѝя* – БЕР-3: 16), *пра̀вец / правѐц* (от *прав* – БЕР-5: 580–581), *прѐвес* (от *вѝся* БЕР-1: 137–138), *прѐнизѝ* (от *нижа* – БЕР-4: 639), *про̀чѐле* (БЕР-5: 798–799), *прѝшифка* (от *шия* – Фасмер-4: 443), *пѝтнинки* (от *пѝт, пѝтен* – БЕР-6: 121), *ресни́* (БЕР-6: 233), *решѐтка* (БЕР-6: 239), *рѝчени́к* (БЕР-6: 382), *рѝчи́нки* (от *рѝка* – БЕР-6: 372), *си́то* (БЕР-6: 709), *стру̀нка* (от *струна* – БЕР-7: 507), *у̀шник* (от *ухо* – Фасмер-4: 179), *шѐпчинка* (от *шапка* – Фасмер-4: 406). Най-голям е делът на общославянската лексика, при която терминологичните названия или техните етимони се срещат и в трите групи славянски езици. При повечето думи етимонът е общославянски, но не са малко и лексемите, които се откриват в другите славянски езици със същия морфеман състав: *кичка* (праслав. **kyśkĭ*), *о̀паска* (пол. *opaska* 'връзка, пояс, лента'. – праслав. **a-pajāsъ*), *плетѐн* (рус. *плетѐнь*, укр. *плетѝнь* 'ограда'. – праслав. **pletenъ*), *по̀дбра̀дник* (праслав. **rodъbardъnikъ*), *про̀чѐле* (праслав. диал. *pročelъje*), *решѐтка* (праслав. **rešetъka*), *рѝчени́к* (праслав. **račъnikъ*), *си́то* (праслав. *sita*).

В двата основни източника на терминология, свързана с прическите и забрадките в родопския традиционен костюм (Велева 1969, Кръстева-Ножарова 1969), са посочени редица термини, разпространени на територията на Източните или Западните Родопи, които са с еднакво значение, а в различни ареали на Родопската област могат да се открият също названия с еднакво или близко значение. Това ни дава основание да говорим за хетеронимия и синонимия между някои от термините, като синонимното гнездо включва от два до четири синонима:

бáйница, ма̀рвеница (ЗР) – бяла и червена прежда, с която се съшиват плитките, за да не се разпиляват;

кү̀решница (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Широко̀лъшко), *муска̀* (Ардинско), *про̀чѐле* (Го̀цѐделчѐвско), *трѐпка* (Смолянско,

¹⁵ Славянската лексика при названията на елементи на женския родопски традиционен костюм ще бъде предмет на изследване в друга публикация.

Девинско) – сребърна плочка, на която висят тънки сребърни верижки или метални висулки с дребни монети (или листовидни орнаменти);

керешкѐр, чòмра, кавр̀ак, шам̀ия (ЗР) – тънка памучна забрадка в черен, кафяв или винен цвят с щамповани растителни мотиви на четирите страни, която се завръзва върху шапката;

кръ̀кми, къ̀дри (Асеновградско) – допълнителни елементи над челото към местни прически предимно на българките мюсюлманки;

куш̀ак, кач̀ул, сар̀гия, чòрен чарш̀аф (ЗР) – домашно тъкана памучна кърпа, на разноцветни ивици или квадрати, която заменя вълнената;

м̀ашелла (Забърдо), *р̀ч̀инки* (Доспат, Любча) – накит амулет, който се прикрепва отпред на феса или на б̀айницата (вж.) срещу уроки;

мижидьò (Смолянско), *фес* (Смолянско, Асеновградско, Ардинско) – шапчица, на която жените забождали тестемела;

мом̀ички (Златоград), *п̀т̀нинки* (Ксантийско), *шив̀ета* (ЗР) – тънки плитки;

пòдбулка (Широка лъка) и *р̀чен̀ик* (Смолянско, Ардинско, Асеновградско) – старинна ивична кърпа при българките християнки, с която се увива главата на невестата в деня на венчаването, но едната е с къси разноцветни реснички по краищата, а другата – с дълги ресни в двата тесни края;

реш̀етка (Малка Арда), *кал̀п̀ак* (Лъки, Дряново) – цилиндрична или конусовидна подложка на върха с металически тепелък;

тюльб̀ен, яш̀м̀ак (ЗР) – забрадка от тънка бяла памучна фабрична материя;

фур̀нири, ф̀у̀ли (ЗР) – един ред жълтици или жълти монети, нашити около тепелъка над челото;

хам̀айл, иг̀лица (Кърджалийско) – метални накити за главата;

черв̀ено с̀ито, черв̀ен пр̀евес (Асеновградско; Ардинско) – обредно забраждане с форма на качулка, окичена с венци или кръг от повесмо червена коприна;

ю̀нен куш̀ак, ю̀нена оп̀аска (ЗР) – празнична квадратна кърпа от тънка вълнена фабрична материя във винен, жълт, „зехт̀ен“ цвят.

Съществителните *кал̀п̀ак, к̀апа, ш̀ап̀ка* в книжовния език са синоними, но като названия на елементи на забраждането са с различни значения – *кал̀п̀ак* ‘цилиндрична или конусовидна подложка на върха с металически тепелък’ (ИР); *к̀апа* ‘шапка от непредена вълна (ярина), която се поставя върху калъп и се обработва, докато се получи материя, подобна на дебел шаяк, багри се в червено’ (ЗР); ‘малка, червена шапка, обнизана с монети и прикрепена с метален подбрадник’ (Гюмюрджинско, ИР); *ш̀ап̀ка* ‘плетена от вълнена прежда, слага се върху сплетената коса’ (ЗР). За разлика от книжовното *качулка* диалектното *качу̀л* означава ‘домашно тъкана памучна кърпа на разноцветни ивици или квадрати’ (ЗР).

Полисемия се наблюдава при някои термини, разпространени в рамките на отделни региони, а хетеросемия – в различни ареали на територията на Родопската област:

байница в Западните Родопи означава ‘бяла и червена прежда, с която се съшиват плитките, за да не се разпиляват = мартеница’, а в Смолянско и Източните Родопи – ‘моминска и женска прическа с характерен начин на оформяне – чрез свързване на множество плитки в едно с мънистени и монетни нанизи’;

кòдри / кь̀дри в ЗР – ‘късо отрязана коса над ушите’, а в ИР – ‘допълнителни елементи над челото към местни прически предимно на българските мюсюлманки’;

күрешиница е с 2 значения: ‘накит, оформящ забраждането – сребърни синджирчета с накитени по тях малки листенца’ (Смолянско) и ‘малка сребърна четириъгълна плочка, украсена с разни фигури, на която висят тънки сребърни верижки с дребни монети, поставяна на главата на младоженката’ (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Широколъшко);

махрамò / махрамà – 2 значения: копринена кърпа, след която слагат друг червен плат, покриващ лицето на невестата българка мюсюлманка (Смилян, Смолянско), и бяла кърпа за глава, която в миналото са носели жените и момите, предимно българките мюсюлманки (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Девинско);

плитка има 4 значения: ‘снопчета черна или червена вълнена двойно пресукана прежда, с пръстеновидни сърмени обтоки към краищата’ (Смолянско); ‘дълга връзка – конец, гайтан и др., която се вплита в плитката’; ‘плитка, косичник’ (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско, Девинско, Златоград) и ‘дълги нанизы от мъниста (синци) и сребърни монети (парици), като горните краища са прикрепени към естествените плитки на невестата’ (Момчиловци, Смолянско);

пòдбладник / пòдбраник – регистриран с 2 значения: ‘накит, оформящ забраждането и закачващ се под брадата – сребърни синджири с нанизани сребърни трепушки по краищата’ (Смолянско) и ‘черен ширит, който минава под брадата на жената, за да крепи феса, и който е заиглен за тестемела’ (Смолянско, Асеновградско, Ардинско);

пòдбулка е с 2 значения: ‘ръченик, но с къси разноцветни реснички по краищата’ (Широка лъка) и ‘специално везана кърпа за подарък на булката’ (Смолянско, Широколъшко, Ардинско, Асеновградско), а плуралната форма *пòдбулки* означава ‘двете червени кърпи, които девойката подарява на момковата майка вечерта срещу сватбата’ (Смолянско, Широколъшко, Ардинско, Асеновградско);

ръченик / раченик има 3 значения: ‘старинна ивична кърпа при българките християнки, с която се увива главата на невестата в деня на венчаването’ (Смолянско, Ардинско, Асеновградско); ‘копринена забрадка на младоженка със сребърни висулки’ (Устово, Райково¹⁶, Смолянско) и ‘бяла памучна кърпа с вземо и ресни по краищата’ (Еникьой и Бадома, Дедеагачко);

¹⁶ Днешни квартали на гр. Смолян.

тестемелъ има 3 значения: ‘квадратна двуплата забрадка с бордюор от ивици по края в преобладаващо червен цвят’ (Смолянско); ‘домашно тъкана дълга забрадка’ (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско, Девинско) и ‘вид кърпа, приготвена от бяло кенарено платно със сноп от разноцветни ивици по краищата’ (ИР);

фес – 3 значения: ‘женска шапка с наниз и пискюл при българските мюсюлманки’ (Забърдо, Асеновградско); ‘женска шапка от червена чоха, купувана готова, която се слагала върху сплетената коса’ (ЗР) и ‘женска шапка с форма на пресечен конус’ (Смолянско);

чембър / чумбър – 4 значения: ‘червена вълнена квадратна забрадка, върху която е премятан тестемелят’ (Смолянско, ЗР при българските християнки); ‘цветна копринена кърпа, с която младите жени заменят тестемела’ (Петково, Смолянско) и ‘черна кърпа, която жената забражда вместо дялбена (бялата кърпа), когато се омъжи’ (Еникъой и Бадома, Дедеагачко) и просто ‘кърпа, забрадка’ (Добралък, Косово, Асеновгр.).

Налице са фонетични и словообразователни варианти на термини с различни или еднакви значения в отделните селища: *прѣкрив* ‘червен плат във вид на качулка, дълг до лъжичните ребра или дори до пояса, който се поставя върху ръченика на главата на невестата’ (Стойките, Смолянско); *прѣкрива* ‘було за покриване лицето у българките мюсюлманки’ (Съчанли, Гюмюрджинско); *прѣкриф* (Петково, Давидково), *прѣкриф* (Хвойна, Павелско), *прѣкрифка* (Юогово) ‘червена кърпа, с която се забулва главата на невестата, преди да се сложи ръченикът’.

И така, начинът на сплитане на косата в Родопите споделя общи особености с прическите както на българската етническа територия, така и при народите от почти цяла Азия, като в същото време притежава специфики, свързани с броя на плитките и украсите по тях. Названията на прическите с малки изключения са с домашен произход, при украшенията домашната лексика е два пъти повече от заемките, а при терминологията, свързана със забражданията (подложките и забрадките), се наблюдава лек превес на лексемите с чужд произход (предимно персийски, арабски и турски) като резултат от религиозното влияние при българките мюсюлманки. Редица лексеми или техните етимони имат еквиваленти в славянските езици. Основен словообразователен модел е афиксалният, някои от термините са образувани на основата на метафоричния и метонимичния пренос. Регистрирани са термини, характеризиращи се с хетеросемия и полисемия (до четири значения), както и с хетеронимия и синонимия (синонимното гнездо включва от два до четири синонима). Налице е терминологично единство при голяма част от основните названия на забрадките, но в същото време се открива многообразие при техните разновидности, назовани с терминологични слово-съчетания.

* Изследването е осъществено благодарение на финансовата подкрепа на НПД при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ по проект ФП 21-Ф-СМ-003.

Литература

- Барболова 2006:** Барболова, З. *Имената за забрадка в българския език. Етнолингвистичен анализ*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Барболова, Симеонова, Китанова, Мутафчиева, Легурска 2018:** *Речник на народната духовна култура на българите*. София: Наука и изкуство.
- БЕР-1–7:** *Български етимологичен речник*. Т. 1, 1971; Т. 2, 2012; Т. 3, 2012; Т. 4, 2012; Т. 5, 1999; Т. 6, 2002; Т. 7, 2010. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Вакарелски 1935:** Вакарелски, Хр. Забулване на невестата. – *Известия на Българското географско дружество*, кн. III, 97–113.
- Велева 1969:** Велева, М. Българската народна носия в Източните Родопи. – В: *Народностна и битова общност на родопските българи*. Сборник от статии. София: Изд. на БАН, 57–117.
- Ганева 2000:** Ганева, Р. Традиционните прически, забраждания и украси за глава на българката като социален знак. – *Българска етнология*, № 4, 51–71.
- Ганева 2003:** Ганева Р. *Знаците на българското традиционно облекло*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Георгиев 2016:** Георгиев, М. *Митология на човешкото тяло. Антропологичен речник*. Съставителство и научна редакция проф. д-р Минчо Георгиев, дмн. 2. доп. изд. София: Изд. на БАН, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Георгиева 1993:** Георгиева, Ив. *Българска народна митология*. София.
- Георгиева и кол. 1999:** Георгиева, Р., Т. Спиридонов, М. Рехо. *Етнология на траките*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Дечев 1928:** Дечев, В. *Миналото на Чепеларе. Принос за историята на Родопа*. Книга първа. София: Образователно-спомогателно дружество „Родопска искра“.
- Иванов, Иванова 2016:** Иванов, О., М. Иванова. *Старцево. Страници от историята, краезнанието и духовността*. Смолян: Принта-КОМ.
- Издимирски 2020:** Издимирски, М. Човешката коса в културата на Древна Тракия. – В: *THRACIA XXV. Древна Тракия и траките: сакрално и профанно*. София: БАН, 158–193.
- Канев 1975:** Канев, К. *Миналото на село Момчиловци, Смолянско. Принос към историята на Средните Родопи*. София: Изд. на ОФ.
- Каневска-Николова, Маринов 2021:** Каневска-Николова, Е., С. Маринов. Названия на горните и връхните женски дрехи в родопското народно облекло. – *Български език*, кн. 4, 101–119.
- Комитска 2020:** Комитска, А. Традиционни женски прически и забраждания от Северна България от края на XIX век. – В: *Облеклото и езикът*. Сборник с доклади от конференцията „Облеклото в българските земи в миналото. Особенности на изворите“, проведена на 24–25.1.2020 г. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 333–343.
- Кръстева-Ножарова 1969:** Кръстева-Ножарова, Г. Българската народна носия в Западните Родопи. – В: *Народностна и битова общност на родопските българи*. Сборник от статии. София: Изд. на БАН, 119–150.
- Николова 2010:** Николова, М. Названия на традиционни прически и забраждания. – В: *Състояние и проблеми на българската ономастика*. Т. 10, 494–508.
- Николчовска 1979:** Николчовска, М. *Народни носии от Източните Родопи*. ДИ „Септември“; <https://drive.google.com/file/d/11inuTxL6REjp0LyujbM5LDogLOVn2ZyL/view>.
- Примовски 1973:** Примовски, Ан. Бит и култура на родопските българи. Материална култура. – В: *Сборник за народни умотворения и народопис*, LIV.
- Райкова 1976:** Райкова М. Традиционното женско всекидневно облекло в Девинско. – *ИМЮБ*, № 2, 211–219.
- Райкова 1981:** Райкова М. Традиционното женско облекло в Девинско. – *Българска етнография*, № 1; <https://www.rodopskistarini.com/2015/03/1981.html>.

- Райкова 2002:** Райкова М. Традиционно народно облекло от Средните Родопи. Кукуледа, фустан, фуста, сукман. – *Rhodopica*, № 1–2, 498–502.
- Райкова 2007:** Райкова М. Женското облекло в Смолянско през XIX век. – *Rhodopica*, № 2, 49–66.
- Стойчев 1965–1970:** Стойчев, Т. Родопски речник. – *Българска диалектология*, кн. 2, 1965, с. 119–314; кн. 5, 1970.
- Стойчев 1983:** Стойчев, Т. Родопски речник. – *Родопски сборник V*. София: Изд. на БАН, 287–353.
- Ташев 1966:** Ташев, Г. *Село Петково*. София.
- Фасмер-2:** Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*. Изд. второе. Т. II. Москва: Прогресс, 1986.
- Фасмер-4:** Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*. Изд. второе. Т. IV. Москва: Прогресс, 1987.

References

- Barbolova 2006:** Barbolova, Z. *Imenata za zabradka v balgarskiya ezik. Etnolingvisticchen analiz* [The Names for the Headscarf in the Bulgarian Language. Ethnolinguistic Analysis]. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.
- Barbolova, Simeonova, Kitanova, Mutafchieva, Legurska 2018:** *Rechnik na narodnata duhovna kultura na balgarite* [Dictionary of the Folk Spiritual Culture of the Bulgarians]. Sofia: Nauka i izkustvo.
- BER-1–7:** *Balgarski etimologichen rechnik* [Bulgarian Etymological Dictionary]. Т. 1, 1971; Т. 2, 2012; Т. 3, 2012; Т. 4, 2012; Т. 5, 1999; Т. 6, 2002; Т. 7, 2010. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.
- Vakarelski 1935:** Vakarelski, Hr. *Zabulvane na nevestata* [Veiling the Bride]. – *Izvestiya na balgarskoto geografsko druzhestvo*, кн. III, 97–113.
- Veleva 1969:** Veleva, M. *Balgarskata narodna nosiya v Iztochnite Rodopi* [Bulgarian Folk Costume in the Eastern Rhodopes]. – In: *Narodnostna i bitova obshtnost na rodopskite balgari*. Sbornik ot statii. Sofia: Izd. na BAN, 57–117.
- Ganeva 2003:** Ganeva, R. *Traditsionnite pricheski, zabrazhdaniya i ukrasi za glava na balgarkata kato sotsialen znak* [The Traditional Hairstyles, Headscarves and Head Ornaments of the Bulgarian Woman as a Social Sign]. – *Balgarska etnologiya*, No. 4, 51–71.
- Ganeva 2003:** Ganeva, R. *Znacite na balgarskoto tradicionno obleklo* [The Signs of the Bulgarian Traditional Clothing]. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- Georgiev 2016:** Georgiev, M. *Mitologiya na choveshkoto tyalo. Antropologichen rechnik* [Mythology of the Human Body. Anthropological Dictionary]. *Sastavitelstvo i nauchna redaktsiya prof. d-r Mincho Georgiev, dmn. Vtoro dopalнено издание*. Sofia: Izd. na BAN, UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- Georgieva 1993:** Georgieva, Iv. *Balgarska narodna mitologiya* [Bulgarian Folk Mythology]. Sofia.
- Georgieva i kol. 1999:** Georgieva, R., T. Spiridonov, M. Reho. *Etnologiya na trakite* [Ethnology of the Thracians]. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- Dechev 1928:** Dechev, V. *Minaloto na Chepelare. Prinosa za istoriyata na Rodopa*. Kniga parva. Sofia: Obrazovatelno-spomagatelno druzhestvo „Rodopska iskra“.
- Ivanov, Ivanova 2016:** Ivanov, O, M. Ivanova. *Startsevo. Stranici ot istoriyata, kraeznanieto i duhovnostta* [Startsevo. Pages of History, Local Lore and Spirituality]. Smolyan: Printa-KOM.
- Izdimirski 2020:** Izdimirski, M. *Choveshkata kosa v kulturata na Drevna Trakiya* [Human hair in the culture of ancient Thrace]. – In: *THRACIA XXV. Drevna Trakiya i trakite: sakralno i profanno*. Sofia: BAN, 158–193.

- Kanev 1975:** Kanev, K. *Minaloto na selo Momchilovtsi, Smolyansko. Prinosa kam istoriyata na Sradnite Rodopi* [The Past of the Village of Momchilovtsi, Smolyan Region. Contribution to the History of the Middle Rhodopes]. Sofia: Izd. na OF.
- Kanevska-Nikolova, Marinov 2021:** Kanevska-Nikolova, E., S. Marinov. Nazvaniya na gornite i vrahnite zhenski drevi v rodopskoto narodno obleklo [Names for Women's Outerwear in the Rhodope Folk Clothing]. – *Balgarski ezik*, kn. 4, 101–119.
- Komitska 2020:** Komitska, A. Traditsionni zhenski pricheski i zabrazhdaniya ot Severna Balgaria ot kraya na XIX vek [Traditional Women's Hairstyles and Scarves from Northern Bulgaria from the End of the 19th Century]. – In: *Oblekloto i ezikat*. Sbornik s dokladi ot konferentsiyata „Oblekloto v balgarskite zemi v minaloto. Osobenosti na izvorite“, provedena na 24–25.I.2020 g. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 333–343.
- Krasteva-Nozharova 1969:** Krasteva-Nozharova, G. Balgarskata narodna nosiya v Zapadnite Rodopi [Bulgarian Folk Costume in the Western Rhodopes]. – In: *Narodnostna i bitova obshtnost na rodopskite balgari. Sbornik ot statii*. Sofia: Izd. na BAN, 119–150.
- Nikolova 2010:** Nikolova, M. Nazvaniya na traditsionni pricheski i zabrazhdaniya [Names of Traditional Hairstyles and Veils]. – In: *Sastoyanie i problemi na balgarskata onomastika*. T. 10, 494–508.
- Nicolchovska 1979:** Nicolchovska, M. *Narodni nosii ot Iztocnite Rodopi* [Folk Costumes from the Eastern Rhodopes]. DI „Septemvri“; <https://drive.google.com/file/d/11inuTxL6REjp0LyujbM5LDogLOVn2ZyL/view>.
- Primovski 1973:** Primovski, An. Bit i kultura na rodopskite balgari. Materialna kultura [The Way of Life and Culture of the Rhodope Bulgarians. Material Culture]. – In: *Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis*, LIV.
- Raykova 1976:** Raykova, M. Traditsionното zhensko vsekidnevno obleklo v Devinsko [The Traditional Women's Everyday Clothing in Devin Region]. – *IMUB*, No. 2, 211–219.
- Raykova 1981:** Raykova, M. Traditsionното zhensko obleklo v Devinsko [The traditional women's clothing in Devin region]. – *Balgarska etnografiya*, No. 1; <https://www.rodopskistarini.com/2015/03/1981.html>.
- Raykova 2002:** Raykova, M. Traditsionното narodno obleklo ot Srednite Rodopi. Kukuleda, fustan, fusta, sukman [Traditional Folk Clothing from the Middle Rhodopes. Kukuleda, Fustan, Fusta, Sukman]. – *Rhodopica*, No. 1–2, 498–502.
- Raykova 2007:** Raykova, M. Zhenskoto obleklo v Smolyansko prez XIX vek [Women's Clothing in the Smolyan Region in the 19th Century]. – *Rhodopica*, No. 2, 49–66.
- Stoychev 1965–1970:** Stoychev, T. Rodopski rechnik [Rhodope Dictionary]. – *Balgarska dialektologiya*, kn. 2, 119–314; kn. 5.
- Stoychev 1983:** Stoychev, T. Rodopski rechnik [Rhodope Dictionary]. – *Rodopski sbornik V*. Sofia: Izd. na BAN, 287–353.
- Tashev 1966:** Tashev, G. *Selo Petkovo* [The Village of Petkovo]. Sofia.
- Fasmer-2:** Fasmer, M. *Etimologicheskiy slovar russkogo yazika* [Etymological Dictionary of the Russian Language]. Izd. vtoroe. T. II. Moskva: Progress, 1986.
- Fasmer-4:** Fasmer, M. *Etimologicheskiy slovar russkogo yazika* [Etymological Dictionary of the Russian Language]. Izd. vtoroe. T. IV. Moskva: Progres, 1987.

Приложение – Речник на термините, свързани с женските прически, забраждането и видовете забрадки в Родопите

- ал м.** Тънка разноцветна забрадка на млади жени (Кирковски район; Аврен, Крумовгр.; Девесилите) – Стойчев 1983: 289.
- альче ср.** Квадратна кърпа от тъмнокафява копринена материя, окрайчена с дантели и аспри (Старцево, Златоградско) – Иванов, Иванова 2016: 130.

- байник** *м.* Синьо мънисто, което се прикрепва от страни и в центъра на байницата, с монета и скилидка чесън (Настан, Брезе, Триград, Лясково, Девинско) – Райкова 1981: 34;
- байници** *мн.* Разноцветни кръгчета, най-често червени и сини, които се нанизват на четири реда през плитките (Старцево, Златоградско) – Иванов, Иванова 2016: 131; мъниста, синци (Манастир, Асеновградско; Давидково, Ардинско) – Стойчев 1970: 155.
- байница** / **ба̀ница** *жс.* 1. Бяла и червена прежда, с която се съшиват плитките, за да не се разпиляват = **ма̀ргеница** (Настан, Брезе, Триград, Лясково, Девинско) – Райкова 1981: 34. 2. Моминска и женска прическа с характерен начин на оформяне – чрез свързване на множество плитки в едно с мънистени и монетни нанизни (Смолянско, ИР). 3. Естествена сложна прическа, заменена от изкуствена плитка от вълнена прежда с нанизни от едри мъниста и монети (Неделино, Златоградско) – Велева 1969: 90.
- ба̀пчинки**¹⁷ *мн.* Черупки от дребни охлювчета, които се поставят за украса на плитка на коса (Габрово, Ксантийско) – Стойчев 1965: 125.
- бисерчѐк** *м.*, **бисѐре** *мн.* Късо отрязана коса над челото (Брезе, Девинско) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- бу̀калки** *мн.* Едри мъниста, които се слагат на два реда върху плитките над калемите (Старцево, Златоградско) – Иванов, Иванова 2016: 131.
- ва̀ла**¹⁸ *жс.* Кърпа от коприна в различни цветове, предимно ярки (Ардинско) – Примовски 1973: 507.
- во̀лнена ко̀рпа** *жс.* Кърпа от вълнен домашно тъкан кафяв или винен плат, забраждана върху кенарената кърпа през студените зимни дни (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- га̀чка** *жс.* Сребърна кука, с която се украсява фесът (Ардинско) – Примовски 1973: 507;
- га̀чки** *мн.* Кукички на двата края на подбрадника, които се закачват от двете страни на феса под брадата на невестата (Момчиловци, Смолянско) – Канев 1975: 637.
- гю̀лове** *мн.* Ивица от шамповани растителни мотиви на четирите страни на юнения куша̀к (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- дю̀льбѐнь** *м.* – вж. **тю̀льбѐн**.
- за̀булка** *жс.* 1. Кърпа за забуляне (Мадан, Неделино, Старцево, Долен и Страшимир, Златоградско, Смилянско). 2. Було за забулване на булка (Габрово, Ксантийско) – Стойчев 1965: 161.
- забу̀лка** *жс.* – вж. **забу̀льване**.
- забу̀льване** *ср.* Начин на забраждане, при който двата срещуположни ъгъла на кенарената или вълнената кърпа се кръстосват под брадата, като левият ъгъл минава отдолу, а десният се пхва при лявата буза (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- залу̀ф** / **зулу̀ф** *м.* Подрязан кичур коса пред ушите у българомохамеданките (Търън, Смилянско, Мугла) – Стойчев 1965: 163.
- за̀плетѝци** *мн.* Детска прическа с по няколко сплитки от двете страни на главата, които постепенно се събират на тила (подобна е и старческата прическа, но е с по-малък брой плитки) = **плетѝнчета** (ИР) – Велева 1969: 87.
- зара̀флѝк** *м.* Черна дантела, с която се обшивали забрадките (Добралѝк, Косово, Асеновгр.) – Стойчев 1983: 304.
- иглѝца** *жс.* Метален накит за главата (Пчеларово, Кърджалийско) – Николчовска 1979: 10.
- ка̀вра̀к**¹⁹ *м.* Тънка памучна забрадка в черен, кафяв или винен цвят с шамповани растителни мотиви на четирите страни, която се завързва върху шапката (Костандово, Дорково, ЗР) = **керѐшкѝр**, **чо̀мра** и **шамѝя** – Кръстева-Ножарова 1969: 134.

¹⁷ *Ба̀пка* – черупка от мида, от която правят гердани (с. Бабяк, Разложко).

¹⁸ Чрез тур. диал. *vala* от фр. (БЕР-1: 114).

¹⁹ От тур. диал. *kıvrak* 'женско покривало за глава от тънък плат; женско копринено покривало за глава' (БЕР-2: 125).

- калеме** *мн.* Един ред допълнителна украса, която се нанизва през плитките от кръста нагоре (Старцево, Златоградско) – Иванов, Иванова 2016: 131.
- калпак** *м.* Цилиндрична или конусовидна подложка на върха с металически тепелък (Лъки, Дряново, Асеновградско) – Велева 1969: 90.
- кандълки** *мн.* Лъжливи „алтоне“, нанизани на невестинските или моминските плитки, за да дрънкат (Златоградско) – Примовски 1973: 506.
- капа** *жс.* Малка, червена шапчица, обнизана с монети и прикрепена с метален подбрадник (Пчеларово, Кърджалийско; Манастир, Гюмюрджинско) – Николчовска 1979: 10, 14.
- капчен тюльбѐн** *м.* Бяла памучна моминска и невестинска забрадка с „капки“ от дебел бял памук (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- касандрѣк** *м.* Украшение със сребърни висулки, което младите жени и девойки носели на главата си (с. Ковачевица, Гоцеделчевско) – Стойчев 1965: 182.
- качѹл**²⁰ *м.* Домашно тъкана памучна кърпа, която заменя вълнената, на разноцветни ивици или квадрати (при студено време се носи върху яшмака) (Костаново, Дорково) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- кенаре** *мн.* Втъкани надлъжни ивици от червена или жълта коприна за украса на кърпи и др. (Смолянско, Маданско, Асеновградско, Девинско) – Стойчев 1965: 184.
- кенарен тѣстѣмѐл** *м.* Домашно тъкана дълга до полите бяла кърпа за глава с червени ивици по краищата (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Девинско) – Стойчев 1965: 184.
- керешкѣр** *м.* Тънка памучна забрадка в черен, кафяв или винен цвят с шамповани растителни мотиви на четирите страни, която се завързва върху шапката (ЗР) = **каврѣк**, **чѹмра** и **шамѣя** – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- кесерѣя** *жс.* Кърпа с дантела и пулчета, която девойката подарява на годеника при тайния годеж (Марково, Пловдивско) – Стойчев 1983: 311; **кисерѣя** *жс.* Забрادка (с. Орешец, Асеновградско) – Стойчев 1965: 186.
- киндизмѹ** *ср.* Червен вълнен плат, украсен с цветни краски, който покрива главата, гърдите и плещите на жените (Габрово, Кръстополе, Ксангийско; Голям Дервент, Суфлийско) – Стойчев 1965: 186.
- кѣичен тѣстѣмѐл** *м.* Домашно тъкана дълга до полите кърпа за глава украсена с цветни ивици и ресни (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Девинско) – Стойчев 1965: 186.
- кичѣлка** *жс.* Сребърна украса за феса (Ардинско) – Примовски 1973: 507.
- кѹдри / кѣдри** *мн.* 1. Късо отрязана коса над ушите (Девинско, ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 134. 2. Допълнителни елементи над челото към местни прически предимно на българките мюсюлманки (Лъки, Дряново, Асеновградско) – Велева 1969: 90.
- козѣнка** *жс.* Пъстра кърпа за глава с украшения по краищата (Ситово и Лилково, Асеновградско) – Стойчев 1965: 188.
- кол** *м.* Дълга сребърна игла, с която тестемелят се забожда за фесчето (Петково, Смолянско) – Ташев 1966: 93.
- кѹльче** *ср.* Дълга сребърна игла, използвана в миналото като украшение на жените (Смолянско, Манастир, Проглед, Павелско, Петково, Давидково) – Стойчев 1965: 189.
- кондѣк** *м.* Забрادка (Шумнатица, Солука, Кирково, Жерка, Завоя, Дружинци, Момчилгр.; Домище, Кърджалийско) – Стойчев 1983: 313.
- кордѣле** *жс.* Дантелка, правена на фуркет, зашита на двете или на четирите страни на празничния яшмак (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- кѹситник** *м.* Плитка (Долно Луково, Ивайловградско) – Стойчев 1965: 191.

²⁰ Всяко село има свой десен на качула, който е „указател за селищната принадлежност на жената, която го носи“ (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Notzharova 1969: 135).

- кълъченица / кълченица** *жс.* 1. Домашно тъкана ивична кърпа, която се запъхва в пояса над дясното бедро на невестата (Смолянско, Райково, Момчиловци и др.) – Стойчев 1965: 189; Райкова 2007: 55. 2. Копринена кърпа, която жените окачват на пояса си и означава годеничество – Велева 1969: 83.
- кърпа** *жс.* 1. Забрадка изобщо. 2. Шарена вълнена, памучна или копринена забрадка (Смолянско, Асеновградско, Широколъшко, Ардинско) – Стойчев 1965: 191. 3. Квадратна двуплата кърпа от памучно или копринено платно с кенарени ивици (прещки) в краищата (Брезе, Девинско) – Райкова 1981: 35.
- кратмй / кръкмй**²¹ *мн.* 1. Допълнителни елементи, които се режат на челото на невестата (Пчеларово, Кърджалийско) – Николчовска 1979: 10. 2. Допълнителни елементи над челото към местни прически предимно на българките мюсюлманки (Лъки, Дряново, Асеновградско) – Велева 1969: 90.
- күкувичка** *жс.* Дълга сребърна игла с металическа топчица накрая, с която се забождал тестемелът на фесчето на главата (Райково, Смолян) – Стойчев 1983: 315.
- күкүда**²² / **кокүда** *жс.* Невестинска прическа с коси, навити на върха на темето или на тила подобно на рог (еднорого забраждане) (Долно Луково и Горно Луково, Ивайловградско; Съчанли, Гюмюрджинско) – Велева 1969: 90; Николчовска 1979: 20.
- күрешница** *жс.* 1. Накит, оформящ забраждането – сребърни синджирчета с накитени по тях малки листенца (Смолянско) – Райкова 2007: 57; Канев 1975: 637. 2. Малка сребърна четириъгълна плочка, украсена с разни фигури, на която висят тънки сребърни верижки с дребни монети, поставяна на главата на младоженката (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Широколъшко) – Стойчев 1965: 195.
- күшак / күшөк**²³ *м.* Домашно тъкана памучна кърпа, която заменя вълнената, на разноцветни ивици или квадрати (при студено време се носи върху яшмака) (Бабяк) – Кръстева-Ножарова 1969: 135; вид женска забрадка (Корово, Нова махала, Бабяк, Разложко) – Стойчев 1965: 197.
- ляса**²⁴ *жс.* Верижки на триъгълните метални плочки, които се прикрепват към шапката (Любча, Касъка, Девинско) – Райкова 1981: 35.
- мартеница** *жс.* Бяла и червена прежда, с която се съшиват плитките, за да не се разпиляват (Настан, Брезе, Триград, Лясково, Девинско) – Райкова 1981: 34, вж. и Кръстева-Ножарова 1969: 133–134.
- махрамө / махрамә** *жс.* 1. Копринена кърпа, след която слагат друг червен плат, покриващ лицето на невестата българка мюсюлманка (Смилян, Смолянско) – Вакарелски 1935: 99. 2. Бяла кърпа за глава, която в миналото са носели жените и момите, предимно българките мюсюлманки (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Девинско) – Стойчев 1965: 205. 3. Кърпа, която се носела от възрастните жени (Давидково, Загражден) – Примовски 1973: 507.
- машшела** *жс.* Сребърно украшение отпред на феса на българомохамеданката против уроки (Забърдо) – Стойчев 1965: 205.
- мижидьö** *жс.* Шапчица, която жените носели и на която забождали тестемела (Момчиловци, Соколовци, Бостина, Смолянско) – Стойчев 1965: 207.

²¹ От *къркмә* – тур. *kirkma* 'кичур коса над челото', тур. диал. *kirkma* 'къдрица, коса над челото' (БЕР-3: 206).

²² От нгр. *коукоүда* (БЕР-3: 98).

²³ Означава и 'кърпа, която се опасва на кръста у българите мюсюлмани мъже' (Смилянско, Маданско, с. Корово).

²⁴ За женската прическа *леса* в Северна България вж. у Комитска/Комитска 2020: 334–336. Според авторката наименованието на тази прическа, покриваща гърба на жената, разпространена из цялата българска етническа територия, идва от стб. лес 'гора'.

- момйчка** *жс.* Малка плитка от женска коса (Златоград) – Стойчев 1965: 209; **момйчки** *мн.* По няколко плитки от двете страни на главата, които се вплитат в плитките, започващи от тила (Любча, Доспат, Девинско) – Райкова 1981: 35.
- мумйя / момйя** *жс.* 1. Домашна или фабрична кърпа, обикновено „морава“, с която се забраждали младите невести и момичетата (Смолянско, Златоградско) – Примовски 1973: 506. 2. Разноцветна кърпа за глава (Смолянско, Чепеларе, Проглед, Широколъшко, Златоград, Богутево) – Стойчев 1965: 210.
- муска** *жс.* Накит с предпазна функция, триъгълна плочка от ковано сребро, към която се прикачват метални висулки и монети (такива плочки се прикрепват към тепелика или кърпата и висят над челото на невестата) (Ардинско) – Примовски 1973: 507; личен архив.
- мъкрица** *жс.* Бяла, много тънка кърпа, с която зълвата забражда невестата в дома на младоженеца (Старцево, Златоградско) – Иванов, Иванова 2016: 130.
- назарлък** *м.* Накит от разноцветни мъниста с триъгълна форма, с който е украсяван краят на всяка плитка (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- наплетничка** *жс.* Връв или гайтан, който се вплита в плитка на женска коса, за да се удължи (Славеино, Виево, Кутела, Петково, Момчиловци, Смолянско) – Стойчев 1983: 323.
- наплетничкове / наплетничкове** *мн.* Пискулю от вълнена прежда, с които завършват плитките (2–3) на възрастните жени (Настан, Девинско) – Райкова 1981: 35.
- наплитка** *жс.* Вплетени в плитка на девойка или млада жена мъниста или други украшения в удължението ѝ (Шумнатица, Солука, Кирково, Жерка, Завоя, Джарово, Дружинци, Чакаларово, Долно Капинево, Момчилгр.; Домище, Кърджалийско) – Стойчев 1983: 323.
- невѣстин дюльбѣн** *м.* Червена копринена кърпа, с която невестата покрива главата си (Завоя, Джарово, Дружинци, Чакаларово, Долно Капинево, Шумнатица, Жерка, Момчилгр.; Домище, Горно Капинево, Кърджалийско) – Стойчев 1983: 324.
- опаска** *жс.* Копринена кърпа за глава (Беден, Девинско) – Стойчев 1965: 226; **опаска** – вж. юнена опаска.
- парленти** *мн.* Празнични разноцветни копринени фабрични забрадки, които се завързват на лявата страна над ухото (ако е мома) и на дясната (ако е омъжена) (ЗР) – на предѝ или на корделѝ, или назад – на размѝхкане (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135; жълти, розови, зелени кърпи от съвсем тънки платове (Бабяшко) – Примовски 1973: 510.
- пауњов кушѝк** *м.* Квадратна кърпа от тънка вълнена фабрична материя в различни цветове с украса „пауњови перѝ“ по цялата кърпа (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- пенезѝ**²⁵ *ср.* Най-голяма монета от наниз на фес на българка мюсюлманка (Ягодина) – Стойчев 1965: 233.
- пискуль** *м.* Малка триъгълна фигурка, извезана с разноцветни ситни мъниста, която виси на плитката (Девесилите) – Стойчев 1983: 330.
- плетѝн** *м.* Обща плитка, в която се събират на тила няколкото сплитки от двете страни на главата (ИР) – Велева 1969: 90.
- плѝтенка** *жс.* Плитка на коса (Чепеларе, Богутево, Златоград) – Стойчев 1965: 237.
- плѝтѝнчета** *мн.* – вж. **зѝплѝтъци**.
- плѝтък** *м.* – вж. **плѝтѝн**.
- плѝти** *мн.* Пискулю от черна вълна с флутур и мъниста, промушвани през тела, обхващащ горната и долната част на плитките, за да не се „ройнат“ ‘пръснат’ (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- плѝтка, плѝтича** *жс.* 1. Снопчета черна или червена вълнена двойно пресукана прежда, с пръстеневидни сърмени обтоки към краищата (Смолянско, Неделино, Златоградс-

²⁵ Стб. пѝназѝ ‘динарий’, праслав. **pěnedzь* ‘златна или сребърна монета’ (БЕР/BER-5: 151–152).

- ко) – Райкова 2007: 57, вж. и Велева 1969: 90. 2. Дълга връзка – конец, гайтан и др., която се вплита в плитката. 3. Плитка, косичник (См, Ардинско, Асеновградско, Маданско, Девинско, Златоград, Габрово, Ксантийско) – Стойчев 1965: 237. 4. Дълги нанизы от мъниста (синци) и сребърни монети (парици), като горните краища са прикрепени към естествените плитки на невестата (Момчиловци, Смолянско) – Канев 1975: 637.
- пòдбpадник / пòдбpаник** *м.* 1. Накит, оформящ забpадането и закачваш се под бpадата – сребърни синджири с нанизани сребърни тpепушки по краищата (Смолянско) – Райкова 2007: 57; Стойчев 1983: 331. 2. Черен ширит, който минава под бpадата на жената, за да крепи феса, и който е заиглен за тестемела (Смолянско, Асеновградско, Ардинско) – Стойчев 1965: 239.
- пòдбулка** *ж.* 1. Ръченик (вж. по-долу), но с къси разноцветни реснички по краищата (Широка лъка, Смолянско) – Велева 1969: 91. 2. Специално везана кърпа за подарък на булката (Смолянско, Широколъшко, Ардинско, Асеновградско); **пòдбулки** *мн.* Двете червени кърпи, които девойката подарява на момковата майка вечерта срещу сватбата (Смолянско, Широколъшко, Ардинско, Асеновградско) – Стойчев 1965: 239.
- пòкpифка** *ж.* Було на невяста (Кръстополе, Ксантийско и др.) – Стойчев 1965: 240.
- пopлàнта** *ж.* Кърпа за глава (Слащен, Гоцделчевско) – Стойчев 1965: 244.
- пpàвèц / пpàвèц** *м.* Прав път в прическа на жена (Плетена, Гоцделчевско; Могилица и Буйново, Смолянско; Габрово, Ксантийско) – Стойчев 1965: 246.
- пpèвес** *м.* – вж. **чepвèн пpèвес**.
- пpèзбpадник** *м.* – вж. **пòдбpадник**.
- пpèкpив** *м.*, **пpèкpивa** *ж.* 1. Червен плат във вид на качулка, дълъг до лъжичните ребра или дори до пояса, който се поставя върху ръченика на главата на невестата (Стойките, Смолянско) – Вакарелски 1935: 99; Канев 1975: 638. 2. Було за покриване лицето у българките мюсюлманки (Съчанли, Гюмюрджинско) – Стойчев 1965: 248.
- пpèкpиф / пpикpиф** *м.*, **пpикpифкa** *ж.* Червена кърпа, с която се забулва главата на невестата, преди да се сложи ръченикът (Петково, Давидково; Хвойна, Павелско; Югово) – Стойчев 1965: 248, 250.
- пpèнизи** *мн.* Нанизы от монети и мъниста, които свързват плитките, за да не се пилеят при работа (Старцево, Златоградско) – Велева 1969: 90.
- пpèшки** *мн.* Кенарени ивици по квадратната двуплата кърпа (Брезе, Девинско) – Райкова 1981: 35.
- пpòте** *мн.* Верижки към иглите, използвани за закрепване на забpадката (украсени с мъниста и монети) (Беден, Девинско) – Райкова 1981: 35.
- пpочèле** *ср.* Сребърна плочка с нанизани по краищата ѝ дребни монети (Ковачевица, Гоцделчевско) – Стойчев 1965: 254.
- пътнинки** *мн.* Плитки (Исьорен, Ксантийско) – Стойчев 1965: 255.
- пpяшифкa** *ж.* Празнична невестинска забpадка – памучна, двуплата, с червена кенарена украса в двата края (Пчеларово, Кърджалийско) – Николчовска 1979: 10.
- пцòле** *мн.* Малки лъскави кръгчета за украса на кърпи, дрехи и челото на девойки, млади жени и невести (Кирково, Солука, Шумнатица, Жерка, Завоя, Джарово, Чакаларово, Долно Капинево, Момчилгр.; Домище, Кърджалийско) – Стойчев 1983: 335.
- пюрдè** *ж.* Дълга черна забpадка (Кирково, Завоя, Джарово, Жерка, Шумнатица, Момчилгр.; Домище, Кърджалийско) – Стойчев 1983: 335.
- pау̀лки** *мн.* Ресни по ръба на двете страни на вòлнената кòрпа (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- pах̀чка** *ж.* Висулка на невестински ръченик (Славейно, Петково, Давидково) – Стойчев 1965: 258.
- pеснèй** *мн.* Варианти на украса от различни етапи на отмиране на старинната българска прическа в ИР – Велева 1969: 90.

- решѐтка** *жс.* 1. Цилиндрична или конусовидна подложка на върха с металически тепелък (Малка Арда, Ардинско) – Велева 1969: 90. 2. Украса от сребро за феса (Ардинско) – Примовски 1973: 507.
- рѝхна / рѝѝхна** *жс.* Ресна (Момчиловци, Соколовци, Смолянско) – Стойчев 1965: 260; **рѝѝхни** *мн.* Дълги ресни по краищата на червените вълнени шалове, с които жените се закачуваха зиме и при дъжд (Чепеларе) – Дечев 1928: 23–24.
- рпшѐ** *ср.* Допълнителна коса, с която се наплитат плитките от кръста надолу, остава се разплетена до колената (Старцево, Златоградско) – Иванов, Иванова 2016: 131.
- рѝнка** *жс.* Фабрично бяло платно с розова ивица 4–5 см, което се носи като забрадка (Аврен, Черничево, Крумовгр.) – Стойчев 1983: 337.
- рѝп** *м.* Малка сребърна монета, които българомохамеданката носела на плитките си (Смолянско, Маданско, Ардинско, Асеновградско, Девинско и др.) – Стойчев 1965: 260; **рѝпове** *мн.* Малки монетки, които се нанизвали през плитките на редове от кръста нагоре (Старцево, Златоградско) – Иванов, Иванова 2016: 131; **рубѐта** *мн.* Сребърни парички, нанизани на червени вълнени конци за украса на плитките (Дорково, Велинградско) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- рушѝле** *ср.* Украшение за глава от сребърни парички и дрънкулки (Ковачевица, Гоцделчевско) – Стойчев 1965: 260.
- рѝѝка, рѝѝѝнка** *жс.* Мънистен накит за украса на челната част на шапката (западната част на Девинския район); **рѝѝѝнки** *мн.* Накити амулети, подобни на байника (вж.), които се прикрепват от страни и в центъра на байницата (вж.) с цел да се предпази косата от урочасване (Доспат, Любча, Девинско) – Райкова 1981: 34, 36.
- рѝчѝнѝк / рачѝнѝк** *м.* 1. Старинна ивична кърпа при българките християнки, с ажурно вземо в двата тесни края и дълги копринени ресни, с която се увива главата на невестата в деня на венчаването (Смолянско, Ардинско, Асеновградско) – Велева 1969: 93; Райкова 2007: 57; вж. и Стойчев 1965: 258. 2. Копринена забрадка на младоженка със сребърни висулки (Устово, Райково, Смолянско) – Стойчев 1983: 337. 3. Бяла памучна кърпа с вземо и ресни по краищата (Еникѝой и Бадома, Дедеагачко) – Примовски 1973: 496.
- сайѝ** *жс.* Тъкана забрадка (Златоград, Неделино, Старцево, Мързян, Маданско; Долен, Момчилгр.) – Стойчев 1983: 337.
- санкѝѝля** *жс.* Разновидност на тестемеля с апликация от цветна ивица плат по краищата вместо тъканите пѝси (Гугутка, Ивайловградско; Черничево, Крумовградско) – Велева 1969: 90.
- саргѝя** *жс.* Домашно тъкана памучна кърпа, която заменя вълнената, на разноцветни ивици или квадрати (при студено време се носи върху яшмака) (Ракитово) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- сѝто** *ср.* – вж. **червѝно сѝто**.
- скѝпа**²⁶ *жс.* Черна или червена кърпа, с която се увива кукѝдата (вж.) и се подчертава своеобразният рог на невестинската прическа (Долно Луково и Горно Луково, Ивайловградско) – Велева 1969: 90.
- сколѝѝфи / сколѝѝди / цалѝѝфи** *мн.* Допълнителни елементи, дълги странични, към местни прически предимно на българките мѝсюлманки (Старцево, Златоградско; Девесигово, Крумовградско) – Велева 1969: 90.
- скофѝ** *жс.* Шапчица, която жените носели вместо фесче (Кръстополе, Габрово, Ксантийско) – Стойчев 1983: 340.
- скѝп чумбѝр** *м.* Долната забрадка, прегъната по диагонал и преметната над сплетената на две плитки коса (Манастир, Гюмюрджинско) – Николчовска 1979: 14.

²⁶ От гр. диал. *σκεπη* (БЕР-6: 743).

стрѹнка *жс.* Горната забрадка, бяла, обградена с червен бордюр от вълнен плат (Манастир, Гюмюрджинско) – Николчовска 1979: 14; **срѹнка** *жс.* Бяло фабрично платно с розова ивица по края, което носели жени и девойки като забрадка (Аврен, Черничево, Крумовгр.; Шапши, Гюмюрдж.) – Стойчев 1983: 341.

сърмьль фес *м.* Женска шапка, обточена с черна коприна или плат (Момчиловци, Смолянско) – Канев 1975: 637.

гарпѹш²⁷ *м.* Ореолоподобна подложка за забрадката, прикрепена към главата с подбрадник, обнизан с монети (Пчеларово, Кърджалийско) – Николчовска 1979: 10.

тѹпана кѹпа *жс.* Шапка от непредена вълна (ярина), която се поставя върху калъп и се обработва, докато се получи материя, подобна на дебел шаяк, багри се в червено²⁸ (Мугла, Любча, Барутин, Доспат) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.

тепелѹк²⁹ / **тепелик** *м.* Кръгла метална кована плоча, орнаментирана със стилизирани растителни мотиви, с която зашивали върха на шапката или феса (Девинско; Старцево, Златоградско) – Кръстева-Ножарова 1969: 134, Райкова 1981: 35.

тестемѹль / **тѹестемѹль** *м.* 1. Квадратна двуплата забрадка с бордюр от ивици по края в преобладаващо червен цвят (Смолянско) – Райкова 2007: 55. 2. Домашно тъкана дълга забрадка (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско, Девинско и др.). 3. Бяла кърпа (Лилково) – Стойчев 1965: 279. 4. Най-разпространеният вид кърпа, приготвена от бяло кенарено платно със сноп от разноцветни ивици по краищата, покриваща целия гръб на жената (ИР) – Велева 1969: 90.

тетремѹ *ср.* Дребни лъскави металически кръгчета, зашити по краищата на забрадка (Смолянско; Яврово, Асеновградско) – Стойчев 1965: 279.

тѹпаве *мн.* Украса при моминското наплитане *калѹме* (Старцево, Златоградско)³⁰.

трѹпка *жс.* Накит, оформящ забраждането (Смолянско) – Райкова 2007: 57; **трѹпки** *мн.* Листовидни орнаменти на триъгълната метална плочка, която се прикрепва към шапката (Брезе, Девинско) – Райкова 1981: 35.

трѹпѹшка *жс.* 1. Метален накит от пластинки, синджирчета и монети, с помощта на който забрадката се закрепва на главата (Манастир, Гюмюрджинско) – Николчовска 1979: 14. 2. Украшение от ситни тънки сребърни парички, нанизани около триъгълна сребърна плоча, което са носели невестите на главите си под ръченика (Смолянско, Петково, Давидково, Манастир, Проглед, Чепеларе, Широколъшко) – Стойчев 1965: 282; **трѹпѹшки** *мн.* Сребърни пластинки, нанизани на сребърни синджири, оформящи подбрадника (Момчиловци, Смолянско) – Канев 1975: 637.

трѹпѹшчев ѹшник *м.* Обици на верижка, която най-често пада отзад и поддържа плитките (Брезе, Девинско) – Райкова 1981: 35.

турѹ *жс.* Червена забрадка при българките мюсюлманки (Братанково, Ксантийско) – Стойчев 1965: 283.

тюльбѹн / **дюльбѹн** *м.*, **тюльбѹ** / **чюльбѹ** *ср.* 1. Забрادка от тънка бяла памучна фабрична материя, която се забражда по същия начин, както кенарената кърпа (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135. 2. Малка едноцветна, обикновено бяла памучна лятна кърпа (Смолянско, Давидково; Стърница, Ардинско; Манастир, Гюмюрджинско) – Стойчев 1965: 155; бяла кърпа (Крумовградско, Дедеагачко) – Примовски 1973: 496, 510.

²⁷ Чрез тур. остар. *tarpoş* (БЕР-7: 826).

²⁸ В някои селища е от аба, сукно или филц или се изплита на една кука от дебело предена вълнена прежда (Девинско, ЗР) (Райкова/Raykova 1981: 35).

²⁹ Формата им е белег на селищна принадлежност – в с. Настан и с. Беден са носени равни – *пѹтнести* тепелѹци, а в с. Брезе – издути, *чѹчесту* (Райкова/Raykova 1981: 35).

³⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=YFVspUkt3-g>

- џшник** *м.* Сребърно украшение, което жените са носели пред ушите (Асеновградско; Ковачевица, Гоцеделчевско) – Стойчев 1965: 289.
- фес** *м.* 1. Женска шапка с наниз и пискюл при българките мюсюлманки (Забърдо, Асеновградско). 2. Женска шапка от червена чоха, купувана готова, която се слагала върху сплетената коса (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 134. 3. Женска шапка с форма на пресечен конус (Смолянско); фес с тестемел (Ардинско) – Примовски 1973: 507.
- фџльи** *мн.* – вж. **фурнџри**.
- фурнџри** *мн.* Един ред жълтици или жълти монети, нашити около тепелџка над челото (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- фџта** *ж.* Кенарена кърпа, която се носи върху керешкера (вж.), шиела се от два плата (*лџсти*) от домашна бяла памучна тъкан с червени кенари (Бабџак, Разложко) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- хамџл** *м.* Метален накит за главата (Пчеларово, Кърдџалийско) – Николчовска 1979: 10.
- царвџна прџкрифџка** *ж.* Червено було на младоженка българка мюсюлманка (Сатовџа, Гоцеделчевско) – Стойчев 1983: 348.
- чџмбра** *ж.* Червена лента, с която девойки си връзват косата (Ковачевица, Гоцеделчевско) – Стойчев 1965: 298.
- чџмбџр / чџмбџр** *м.* 1. Червена вълнена квадратна забрадџка, върху която е премятан тестемелџт (Смолянско, ЗР при българките христџянки) – Райкова 2007: 61; Кръстева-Ножарова 1969: 144. 2. Цветна копринена кърпа, с която младите жени заменџт тестемела (Петково, Смолянско) – Ташев 1966: 93; цветна забрадџка (Девесилите) – Стойчев 1983: 348. 3. Черна кърпа, която жената забраџда вместо дџлбена (бялата кърпа), коџато се омџжи (Еникџой и Бадома, Дедеаџачко) – Примовски 1973: 496. 4. Кърпа, забрадџка (Добралџк, Косово, Асеновгр.) – Стойчев 1983: 350.
- чџрвџн аль** *м.* Червена забрадџка при българки мюсюлманки (Химитли, Гџомџорџжинско) – Стойчев 1965: 300.
- чџрвџн прџвес** *м.* – вж. **чџрвџно сџто**.
- чџрвџн прџвџс** *м.* Невџстинско забраџдане с тџнџк червен памучен плат, коџито е покрџвал лицето и се е спускал до колената (ЗР, Гоцеделчевско) – Кръстева-Ножарова 1969: 144.
- чџрвџна скџпа** *ж.* Червена кърпа, с коџато се увџва кукуџдата (вж.) и се подчертава своеобразниџят рог на прическата на младите невести (Долно Луково и Горно Луково, Ивайловградско) – Велева 1969: 90.
- чџрвџно сџто** *ср.* Обредно забраџдане с форма на качулџка, окџчена с венци или крџг от повесмо червена копрџна (Дряново, Лџки, Асеновградско; Вишнево, Оряховец, Баните, Ардинско) = **чџрвџн прџвес** – Велева 1969: 94.
- чџмбџси**³¹ *мн.* Прическа на две сплитџки с високо разплетени краища (Долно Луково и Горно Луково, Ивайловградско) – Велева 1969: 90.
- чџмра** *ж.* 1. Тџнка памучна забрадџка в черен, кафџв или винен цвџят с шамповани растџтелни мотиви на четирите страни, коџато се завџрзва върху шапката (ЗР) = **каврџк**, **керешкџр** и **шамџя** – Кръстева-Ножарова 1969: 134. 2. Едноплатна ленена, вълнена или памучна кърпа, обагрена в червено (западната част на Девинско) – Райкова 1981: 35. 3. Кърпа за глава (Доспат) – Стойчев 1965: 302.
- чџрен чџршџф** *м.* Домашно тџкана памучна кърпа, коџато заменя вълнената, на черни и жџлти ивици (при студено време се носи върху яшмака) (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.

³¹ „Чомбас“ или „перчем“ е прическа, характерна за прабългарите, коџато не е засвидетелствана за гџрци, римляни или славџани; тези причесџки „се обозначават даџе като характерни за някои тракийски племена. Това се потвџрџдава и от образните паметници“ (Издимирски/Izdimirski 2020: 181).

- шамѝя** *жс.* Тънка памучна забрадка в черен, кафяв или винен цвят с шамповани растителни мотиви на четирите страни, която се завързва върху шапката (ЗР) = **каврѝк**, **керешкѝр** и **чѝмра** – Кръстева-Ножарова 1969: 134. 2. Бяла кърпа (Бабяшко) – Примовски 1973: 510.
- шѝпка** *жс.* Плетена шапка от вълнена прежда, слага се върху сплетената коса (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 134.
- шѝрен яшмѝк** *м.* Забралка от тънка бяла памучна фабрична материя, която се украсява със стилизирани растителни мотиви, везани с разноцветни памучни конци, носел се от момите и младите жени (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- шѝпчинка** *жс.* Басмена шапчица, върху която била заиглена голяма бяла забралка, носена от девойки и млади жени (Кръстополе и Габрово, Ксантийско) – Стойчев 1983: 350.
- шивѝта** *мн.* Много и тънки плитки, на които са сплитали косата си момите и младите жени (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 133.
- ѝнен кушѝк** *м.* Празнична квадратна кърпа от тънка вълнена фабрична материя във винен, жълт, „зехтѝен“ цвят (ЗР, Настан) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- ѝнена опѝска** *жс.* – вж. **ѝнен кушѝк**.
- ѝненица** *жс.* Празнична фабрична вълнена забралка с шамповани растителни орнаменти (Змеица, Девинско) – Райкова 1981: 35.
- юрнѝк** *м.* Десѝн на качула, указател за селищната принадлежност на жената, която го носи (ЗР) – Кръстева-Ножарова 1969: 135.
- яглѝк**³² *м.* Кърпа за глава (Габрово и Кръстополе, Ксантийско) – Стойчев 1965: 175.
- яшмѝк / ишмѝк** *м.* Забралка от тънка бяла памучна фабрична материя, която се забражда по същия начин, както кенарената кърпа (ЗР) = **тюльбѝн** – Кръстева-Ножарова 1969: 135; кърпа за глава (Ракитово, Велинградско) – Стойчев 1965: 174.

Проф. дфн Елена Каневска-Николова
 Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
 Филиал – Смолян
 ул. „Дичо Петров“ № 32
 4700 Смолян, България
 elenakanik@uni-plovdiv.bg
 https://orcid.org/0000-0001-5899-654X
 Prof. Elena Kanevska-Nikolova, DSc
 University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”
 Branch – Smolyan
 32 Dicho Petrov Str.
 Smolyan 4700, Bulgaria
 elenakanik@uni-plovdiv.bg
 https://orcid.org/0000-0001-5899-654X

Симеон Маринов
 магистър, специалност „Интериорен дизайн“
 simeon_marinov@abv.bg
 Simeon Marinov
 Master, Specialty “Interior Design”
 simeon_marinov@abv.bg

³² В Смолянско *аглѝк* означава ‘кърпа за лице или ръце от домашна тъкан; дълга извезана кърпа, която се премята през рамото на девера (шафера) и се защипва на кръста’.